

senečenje nad velikostjo samega plavža skupaj s skladiščem za oglje in stanovanjsko hišo. Pripomnil je, da v vsej svoji dotedanji 35-letni arheološki praksi ni še našel tako velikega plavžarskega kompleksa. Tudi ne, ko je na Spodnjem Avstrijskem veliko raziskaval za Alpine Montangesellschaft, na njenih posestvih odkrival stare topilniške kraje, in kjer je našel precejšnje število primitivnih topilniških kadunj, ni pa našel večjih topilniških naprav.

Livarna v Nomnju, ki jo po pravici lahko tako imenujemo, je torej v resnici pomembna tudi v evropskem smislu tehnične zgodovine in jo je kot našo najstarejšo livarno na Slovenskem še bolj zaščititi nasproti atmosferalijam s primerno streho.

Kako dolgo je delovala livarna v Nomnju, ni znano.

Leta 1938 objavljena časopisna poročila o arheološkem izkopavanju plavža v Nomnju in pripadajoče stanovanjske hiše, ki se je označevala kot »gradič sv. Heme«, češ, da je bil v rabi še v XIII. do XIV. stoletju, so nastala zaradi označevanja kraja po ljudskem ustnem izročilu kot kraj »pri sveti Emi«, pa tudi po razlagi samega prof. Schmidta, ki je to razlago verjetno podal zato, da je na ta način sploh mogel priti do potrebnih finančnih sredstev za arheološko znanstveno delo v Bohinju pri tedanji vladajoči klerikalni bankski upravi v Ljubljani, ki je njegovo delo v Bohinju po njegovih neštetih prošnjah financirala.

Kasneje mi je prof. Schmid sporočil iz Gradca, kjer je bil ravnatelj muzeja in univerzitetni profesor za rimsko zgodovino in provincialno rimsko arheologijo na stolici graške univerze, da časopisna poročila ne drže: »Kakor sem preštudiral material, bo gradič sv. Heme le mlajši iz XV. ali XVI. stoletja. S tem tudi plavž. Ljudstvo je torej s sveto Hemo povezano po-znejšo stavbo.«

Kaj pravijo in koliko vedo povedati doslej znani zgodovinski zapiski in zgodovinska literatura o topilnici v Nomnju?

Zapiski so sicer skromni, vendar s povedanim sprejaj takšni, da utegnemo topilniško postojanko v Nomnju postaviti na pravo mesto v naši zgodovini.

Valvasor pravi v svoji drugi knjigi na strani 128, da leži eno miljo niže Bistrice livarna, v kateri vlivajo železne retorte za žganje živega srebra in druge stvari, ki jih navadno vlivajo iz železa. Ta kraj označuje Valvasor kot »drugu Bohinj«. Pisec knjige »Geschichte des Eisens«, Müllner, navaja v svoji knjigi pismo ljubljanskega zdravnika dr. Wiederholdtsa iz leta 1617, v katerem je zaprosil za postavitve plavža v Bohinju, ko razmotriva o lokaliteti livarne, ki jo omenja Valvasor v Bohinju, Balthasar Hacquet pa je v svoji knjigi »Oryctographia carniolica« ne navaja. Navaja tudi, da ta livarna za časa Zoisa ni delovala.

Če torej sledimo Valvasorjeve navedbe in iščemo eno miljo niže Bistrice na njeni desni strani nasproti Nomnju, na kraju »pri Koritih«,

smo resnično točno eno miljo daleč od Bistrice, kjer je torej morala stati livarna, za katere postavitve je po navedbi Müllnerja leta 1617 zaprosil omenjeni ljubljanski zdravnik in ki je bila arheološko odkrita leta 1938.

Menim, da je s tem ta doslej v naši zgodovinski literaturi še ne dokazana lokaliteta stare livarne litega železa v Bohinju dokazana.

Slavko Smolej

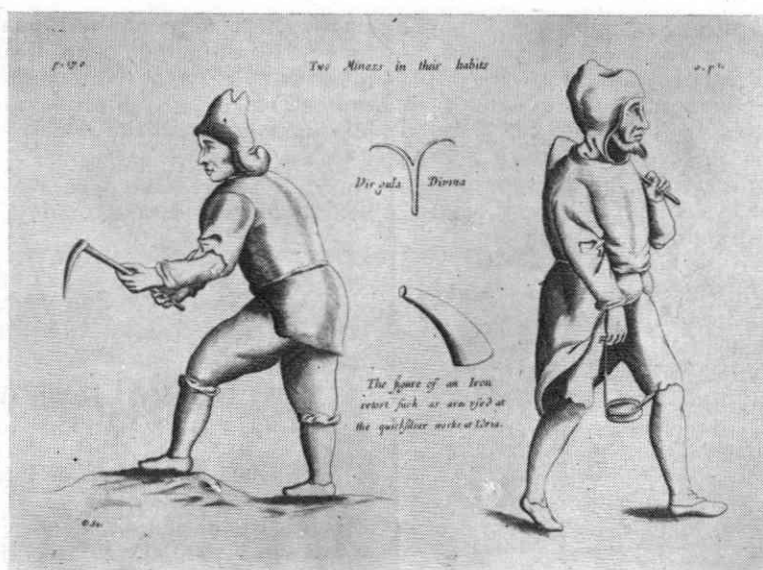
NOVO GRADIVO IZ BROWNOVEGA POTOPIISA

Ime angleškega zdravnika Edwarda Browna, člana Royal Society, ki je v drugi polovici XVII. stoletja prepotoval mnoge evropske države in v letu 1669 tudi slovenske kraje, v našem zgodovinopisju ni popolnoma neznan. Ponovno ga omenja in navaja že njegov sodobnik Valvasor.¹ V novejšem času je opozoril nanj Janko Kotnik,² ki navaja v kratkem podatke o Brownovem življenju in delu.³ Nato objavlja Kotnik prevod Brownovega potopisa po slovenskih krajih, razen za Idrijo, ker je ta del potopisa skoraj dobesedno izrabil že Valvasor.

V Slovenijo je Brown prišel leta 1669 z Dunaja čez St. Vid na Koroškem. Tu je vzbudila njegovo pozornost zlasti močno razširjena golšavost in bebavost. Čez Gosposvetsko polje (pisec omenja vojvodski stol in že precej izmaličeno tradicijo o ustoličevanju ter po-

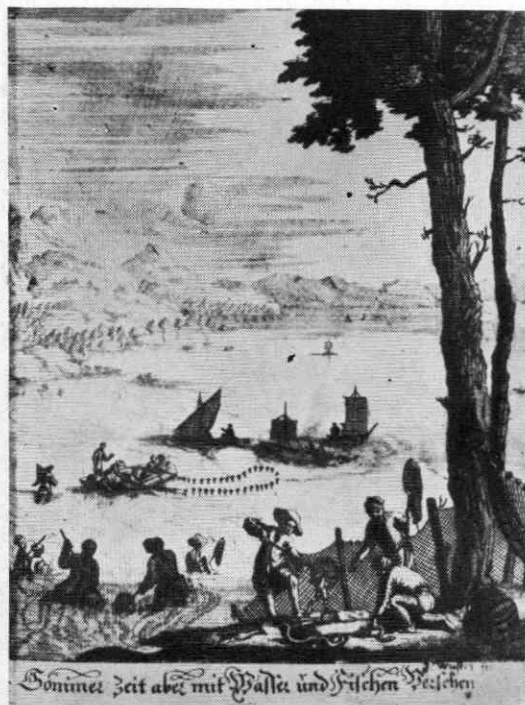

Slika 1. Lov na odteklem Cerkniskem jezeru

Slika 2. Rudarja v noši XVII. stoletja, virgula divina in idrijska železna retorta

datke o rimskih starinah na tem kraju) dospe Brown v Celovec, ki mu je očitno prav všeč. Omenja obzidje v štirioglatem tlorisu, ravne ulice in lepi trg sredi mesta. Kot zanimivost beleži Brown po Eneju Silviju star običaj, da so osebo, osumljeno tatvine, takoj obesili in šele nato preiskovali, ali je kriva. Če je bila kriva, so pustili truplo segniti, če ne, pa so truplo pokopali. Obsežno opisuje Brown svojo pot čez Ljubeljski prelaz, kjer

Slika 3. Ribolov v Cerklješkem jezeru

ga posebno zanima predor s koroške strani na Kranjsko (dolga približno 140 m). Po podatkih, ki jih je zvedel Brown, sta bila prelaz in predor razmeroma nova in so mu še vedeli povedati, da je stara pot s Koroške na Kranjsko vodila čez Beljak. Čez Sv. Ano, Tržič in Kranj dospe Brown v Ljubljano. O strateškem položaju Ljubljanskega gradu nima posebno ugodnega mnenja, a pravi, da se je Ljubljana pod Friderikom (XV. stol.) vendarle dobro branila oblegovalcev. Tu vidimo, da je to obleganje Ljubljane po cesarjevih nasprotnikih izredno živo in vztrajno ostalo v spominu Ljubljančanov. Po skoraj neizogibni zgodbi o Argonavtih prehaja Brown k opisu Cerklješkega jezera. Po pripovedovanju navaja lastnosti tega jezera in posebnosti ribolova v njem, čeprav ne brez napak, ki nanje opozarja že Valvasor. Posebno izčrpen pa je Brown pri opisu Idrije, kjer pozorno opazuje proizvodni proces, zlasti pridobivanje živega srebra iz rude brez ugrevanja (deviško živo srebro) in z ugrevanjem. Ugrevanje se uporablja pri tisti rudi, kjer se izločitev živega srebra ne doseže z drugimi sredstvi (n. pr. z izpiranjem in sitom).

Gradivo, ki nam ga je ohranil Brown za slovensko zgodovino, pa s tem še ni povsem izčrpano. Brownovi potopisi so namreč izšli v avtorjevi predelavi v več izdajah z različnimi spremembami in dopolnitvami, ki so včasih prav tako pomembne kot podatki v prvi objavi, pa tudi v prevodih, ki prav tako prinašajo marsikaj novega.

Ni naš namen, da bi na tem mestu navajali vse drobne razlike med posameznimi izdajami in napake v nemškem prevodu, ki jih je vse polno.⁴ Pač pa ne bo odveč, če opozorimo na gradivo, ki doslej še ni bilo opaženo, ker še niso bile znane vse izdaje tega potopisa.⁵

Slika 4. Ljubeljski predor s Koroške strani

Predvsem je zanimivo Brownovo slikovno gradivo. Angleška izdaja iz leta 1685 vsebuje med stranmi 170 in 171 malo, a dokaj zgovorno risbico, ki pojasnjuje proizvodni proces v rudniku živega srebra v Idriji in ki ima napis: »Podoba železne retorte, kakršne uporabljajo v rudniku živega srebra v Idriji.« Te retorte so se uporabljale za ugrevanje živosrebrne rude, da so iz nje izločili z izparevanjem čisto živo srebro. O teh retortah Brown še pove, da jih dobavljajo koroške fužine, da jih imajo v Idriji 1600 in sicer jih uporabljajo po 800 nankrat (v 16 pečeh, tako da jih spravijo v eno peč po 50). — Na istem listu upodobljena »Virgula divina« (»Božanska vejica«) se je uporabljala drugod v rudnikih srebra za iskanje rudnih žil, medtem ko obe stranski podobi prikazujeta dva rudarja v značilni obleki in opremi, s kopačo in rudniško svetilko. Taka je bila splošna noša rudarjev in so jo nosili tudi rudarji v slovenskih rudnikih (slika št. 2). Brownove slike celovškega zmaja ne objavljamo, ker ne prinaša nič novega.

V nemški izdaji ni gornjih slik, zato pa vsebuje druge slike iz naših krajev. Slika št. 1 prikazuje lov na merjasca in divjega jelena v Cerknškem jezeru, ko je pozimi suho, slika 3 pa ribolov v tem jezeru. Na sliki 4 vidimo Ljubeljski prelaz in predor na najvišji točki prelaza. Ne vemo, ali so te slike ponatisnjene iz holandske izdaje, ali pa so bile napravljene posebej za nemški prevod. Tudi ne vemo, ali so nastale na podlagi kake Brownove skice ali samo na podlagi pripovedovanja ali besedila. Slika lova vsekakor ne vsebuje kakih posebnosti, pač pa je slika ribolova po drugih po-

datkih, ki jih imamo o njem, dokaj točna, čeprav morda v podrobnostih popolnoma ne ustreza. (Mreža je bila n. pr. le z enim koncem pritrjena k čolnu, z drugim pa na breg.) Pomen te slike je v tem, da je najstarejša upodobitev ribolova v Cerknškem jezeru, ki se vsaj po podatkih, znanih po pripovedovanju, skuša približati dejanskemu stanju. — O sliki predora na Ljubelju (sl. 4) moremo reči, da nima manjše vrednosti od kasnejše Valvasorjeve.

Ne le slikovno gradivo, tudi besedilo potopisa je v kasnejših izdajah nekoliko izpopolnjeno.⁶ Tako se spušča Brown v razpravljanje o sv. Vidu, o katerem meni ljudstvo, da pomaga pri ozdravljenju božjasti, ki se imenuje ples sv. Vida (chorea sancti Viti). Nemški prevod k temu dodaja Horstijevo poročilo o ženskah, ki so vsako leto romale h kakšni kapeli sv. Vida, kjer so toliko časa plesale, da so se zgrudile od utrujenosti. Trdile so, da so bile nato vse leto zdrave, dokler se ni približal čas majeve lune, ko jih je zopet popadla bolečina v udih in so se zopet odpravile k šentvidovanju. Značilno je, da angleški zdravnik Brown poroča o tem le kot o mnenju, ki je med ljudmi razširjeno, ne da bi sam verjel pripovedovanju.

Sploh pa je za tega angleškega potopisca XVII. stoletja značilno, da se v splošnem ne spušča v presojo ljudskega značaja, tudi ne v globljo analizo gospodarstva prepotovanih dežel in življenja v njih, marveč da v splošnem samo niza svoja opazovanja in le redkokdaj zavzame stališče do pojavov, ki jih je ugotovil. Njegov potopis je hladen in stvaren; baročnega gostobesedja, ki je tako značilno za mnoge Brownove nemške sodobnike, v njem ni. S. V.

OPOMBE

1. Die Ehre des Herzogtums Krain; ob opisu Cerknškega jezera IV, 626 sl. in ob opisu Idrije III, 407 sl. — 2. Ml. IX, 1928, 172. — 3. Roj. 1644 v Norwichu v vzhodni Angliji, umrl 1708. — 4. V tem pogledu zadošča, da opozorimo strokovnjaka, ki bi ga zanimala posamezna mesta v potopisu, na doslej znane izdaje. Valvasor navaja Browna po njegovem poročilu v Acta Anglica 1669, oziroma po latinskem pismu z dne 20. junija 1669 (verjetno isto), uporablja pa tudi nemški prevod Brownovega potopisa iz leta 1686; Kotnik uporablja tisti zvezek, ki v angleščini opisuje dežele tedanje Avstrije in Furlanijo in ki je izšel leta 1673; doslej pa je bila pri nas neznan celotna angleška izdaja Brownovega potopisa iz leta 1685, katere primerek je pred nedavnim prišel iz Anglije v Jugoslavijo, in čigar uporabo je omogočil Mestnemu arhivu tov. Vlado Bonač. Fotografiske posnetke in prepis tistih mest, ki se tičejo Slovenije, hrani sedaj Mestni arhiv v Ljubljani. Nemška izdaja iz leta 1686 (predgovor datiran 1685) je nastala na podlagi holandskega prevoda. Tako poznamo sedaj naslednje izdaje Brownovega potopisa: 1669 Acta Anglica (navaja in uporablja Valvasor), 1673 (uporabljal in prevedel Kotnik), pred 1685 holandski prevod (doslej nedostopen), 1685 celotna angleška izdaja (doslej neznan, sedaj upoštevana v tem sestavku), 1686 nemški prevod iz holandsčine (navaja in uporablja Valvasor, nekaj doslej neopaženih primerkov v knjižnici Narodnega muzeja). — 5. Pri tem moramo omeniti, da tudi doslej znano Brownovo gradivo ni bilo deležno prave pozornosti. Ne omenjata ga niti Fr. Kotnik niti Ložar v Narodopisju Slovencev, čeprav je njegov opis ribolova na Cerknškem jezeru kljub posameznim netočnostim vendar starejši od Valvasorjevega. — 6. Nekaj razlik gre morda tudi na rovaš slovenskega prevoda, ki je nastal na podlagi tiska iz leta 1673, ki ga v originalu nimamo pri roki. »Stolpičie na celovškem mestnem obzidju so v resnici prave bastije (Bastion), kar izhaja tudi iz Valvasorjeve risbe Celovca. — Kotnik prevaja »na južni strani Cerknškega jezera se razprostira Birnbaumerjev gozd«, o katerem pravi tisk iz leta 1685, da je »gozd, ki je del daleč razprostranjenega hrušiškega gozda« (to je Hrušice). Trava, ki raste v izsušenem Cerknškem jezeru, nudi zimsko k r m o. Bebeci v Št. Vidu so po očitni tiskovni pogrški postali slepci. Ime škotskega lekarnarja v Ljubljani, ki je v izdaji leta 1673 Kotniku težko čitljivo (Fosch?), se v poznejši angleški izdaji glasi Tosh. (Po Fabjančičevi knjigi hiš je bil Janez Jurij Tosch, stanovski lekarnar v Ljubljani med l. 1673—1693 lastnik hiše na današnjem Jurčičevem trgu št. 2.) Potopisec se v poznejših izdajah imenuje Brown in ne Browne. Sicer pa je Kotnikov prevod dober in se gladko bere.

NOV OPIS FRANCOSKE LJUBLJANE

O priliki kongresa »Svete alianse« v Ljubljani 1821 se je med Francozi, ki so živeli v dobi Ilirije pri nas, zopet zbudilo živo zanimanje za naše mesto in ga opisovali sonarodnjakom kot njegovi poznavalci. S svoje strani pa so Ljubljančani, prežeti z lokalnim patriotizmom, budno zasledovali poročila o svojem mestu v evropskem tisku in kar tekmovali pri popravljanju raznih netočnosti, ki so se poročevalcem utihotapile v tekst. Tako je bil med drugim članek Charlesa Nodiera z naslovom »Laybach«, ki je izšel 15. januarja 1821 v pariškem časopisu »La Quotidienne« in v katerem znani francoski pisatelj popisuje spomine na svoje ilirsko bivanje, že kmalu po objavi pri nas znan in komentiran. Ljubljanski »Illyrisches Blatt« ga je namreč priobčil (1821, No 24—25) v nemškem prevodu kot ponatis iz »Stuttgarter Morgenblatta« (1821, No. 115) hkrati z vzporedno natisnjenimi obsežnimi pripombami Prešernovega prijatelja in takrat-

nega dunajskega akademika Blaža Krobata z naslovom »Einige Berichtigungen über Herrn Charles Nodier's Schilderungen der Stadt Laibach«, ki so izšle v dunajskem »Wandererju«. Objava je vzbudila v takratni Ljubljani živahno polemiko, ki se je zanesla celo v isti »Wanderer«, v katerega 203.—04. številki iz 1821. leta je neki Ljubljančan A.... z natisnil svoje »Bemerkungen über Herrn Chroat's Widerlegung der von Ch. Nodier gegebenen Nachrichten über Laibach«. V odgovor in obrambo »mladega Ilirca« pred anonimnim napadom je uredništvo IB že v 31. številki odgovorilo s člankom »Über Nodier's, Chroat's und v. A.... z topographische Nachrichten, Berichtigungen und Bemerkungen, die Stadt Laibach betreffend«. Zanimiva kritična zavrnitev Krobatovih pripomb izpod peresa Heinricha Coste star. z naslovom »Einige Bemerkungen wider Chroat's Berichtigungen der Nachrichten Charles Nodier's über Laibach« iz 1821 pa je ostala v rokopisu in se danes hrani v Narodnem muzeju v Ljubljani. Svojevrsten odmev je Nodierov članek razen tega dobil še v sočasni slovenski izvirni poeziji, namreč v štirivrstičnici originalnega Jakoba Zupana, ki poje o Francozu takole (LZ 1885, 218):

Nodier.
Ti hvalljsh Iblano
Na ufta zelé:
Unukam bo snano
Nodjera imé.

Nodierov članek o Ljubljani, o katerem trdi dr. R. Maixner,¹ da ga pred njim ni upošteval in citiral še noben njegov biograf, je poleg že omenjenih nemških prevodov oziroma ponatisov doživel še Dimitzovega v »Laibacher Wochenblattu« (1884, No. 210—14) in najmanj dva slovenska (v SN 1910, št. 542 in ŽiS 1929, 399—400).

Medtem ko so Nodierovi spomini tako prišli že zgodaj v evidenco naših zgodovinarjev, pa je ostal neznan drug članek, objavljen prav tako v času ljubljanskega kongresa, ki ga je napisal Jean Paul Brès (1782—1832) iz Limogesa. To je bil eden iz množice znanstvenikov in pisateljev, ki so v času francoske Ilirije prišli k nam. Ko je bila pozornost evropske javnosti obrnjena v Ljubljano, je v pariških »Annales de la littérature et des arts« (1820—21, t. II., pp. 108—14) natisnil poročilo z naslovom »Beležka o mestu Ljubljani«, ki ga podajamo spodaj v slovenskem prevodu. Kakor Nodier v svojem članku se tudi Brès ne drži strogo opisa samega mesta, temveč opisuje tudi njegovo bližnjo in daljno okolico, pri čemer pa razodeva ostrejšo oko za opazovanje in realnejše poznanje stvari.²

J. P. BRES, BELEŽKA O MESTU LJUBLJANI

»Mesta dolgujejo svojo imenitnost zelo različnim vzrokom: ena obračajo nase našo pozornost zaradi velikih dogodkov, katerih prizorišče so bila, druga zopet zaradi znamenitih mož, ki so jih rodila, nekatera pa zaradi bleščečih spomenikov in delavnosti svojih prebivalcev. Na-